

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A BÖLCÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2023 | 2. SZÁM
LXV. ÉVFOLYAM

A TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETTEL
KAPCSOLATBAN ÁLLÓ SZERZŐK ÍRÁSAI I.

Weisz Boglárka, Fodor Pál és Mércz András,
Szalai Ágnes, Czinege Szilvia, Ablonczy Balázs, Bódi Lóránt,
Zahorán Csaba és Molnár Antal értekezései

Szerkesztők

TRINGLI ISTVÁN
felelős szerkesztő

FÓNAGY ZOLTÁN, NEUMANN TIBOR, OBORNI TERÉZ, ZAHORÁN CSABA
rovatvezetők

DETRE ANDRÁS
szerkesztőségi munkatárs

Szerkesztőbizottság

MOLNÁR ANTAL
elnök

BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR, FODOR PÁL,
GLATZ FERENC, OROSZ ISTVÁN, PÁLFFY GÉZA,
PÓK ATTILA, SOLYMOSI LÁSZLÓ, SZAKÁLY SÁNDOR,
SZÁSZ ZOLTÁN, VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája:
tortenelmiszemle@abtk.hu

*Kérjük szerzőinket, hogy kézírataikat
a közlési szabályzatnak megfelelően készítsék el,
amely honlapunkon érhető el:
<http://www.tti.abtk.hu/kiadvanyok/folyoiratok/tortenelmi-szemle.html>*

A 2023-as évfolyam megjelentetését
a Nemzeti Kulturális Alap, a Magyar Tudományos Akadémia
és az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Titkársága támogatja

ISSN 0040-9634

.....

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2023 | 2.
LXV. ÉVFOLYAM | SZÁM

.....

ELKH | Eötvös Loránd
Kutatási Hálózat

HU ISSN 0040-9634

Kiadja a Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézet, Eötvös Loránd Kutatási Hálózat
Felelős kiadó: Balogh Balázs főigazgató, Molnár Antal igazgató
Nyomdai előkészítés:
Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet
Tudományos Információs Osztály
Vezető: Kovács Éva
Tördelőszerkesztő: Zsigmondné Balázs Ildikó
Nyomdai munkák: Krónikás Bt., Biatorbágy

TARTALOMJEGYZÉK

LXV. évfolyam, 2023. 2. szám

Tringli István Hatvanöt éves a <i>Történelmi Szemle</i>	169
TANULMÁNYOK	
Weisz Boglárka Buda város Aranybullája és középkori kiváltságai	171
Fodor Pál – Mércz András: Mi is veszett Mohácsnál? Oszmán-török veszteséglista az 1526. évi hadjáratról	193
Szalai Ágnes Erdély és a váradi vilajet határkonfliktusa 1671-1672-ben	237
Czinege Szilvia Széchenyi első műveinek lenyomata levelezésében	257
Ablonczy Balázs „Budapest nem tud méltó elhelyezést biztosítani”. Első világháború utáni menekült tisztviselők Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében	275
Bódi Lóránt Rend a szavakban: az antiszemitizmus és a zsidó népiértés a lexikonok tükrében (1889–1948)	291
Zahorán Csaba Nemzeti és nemzetállami ünnepek, gesztusok és ellengesztusok. Az első világháború végének és a trianoni békeszerződés aláírásának centenáriuma a szlovák, román és magyar emlékezetpolitikában 2018–2020 között	317
MÉRLEG	
Molnár Antal A magyar görögkatolikus történet(írás) a kálvária-úttól a sikertörténetig. Egy kiállítási katalógus tanulságai	327

SZÉCHENYI ELSŐ MŰVEINEK LENYOMATA LEVELEZÉSÉBEN¹

CZINEGE SZILVIA

THE IMPRINT OF SZÉCHENYI'S FIRST WORKS ON HIS CORRESPONDENCE

A frequently returning topic in the correspondence of István Széchenyi were references to his own works, ranging from their motivations through their writing to publication and the resulting reflections. Thus, his letters make it possible to reconstruct the formation process of his individual works. Széchenyi wrote his first works between 1827 and 1835, regularly informing about the writing process and its phases the people close to him, before all János Liebenberg [Lunkányi], Antal Tasner, Gábor Döbrentei and Miklós Wesselényi, of whom the first three were also involved in the work itself in different regards and to varying extent. While Lunkányi and Döbrentei mainly helped him in composing the texts, Tasner provided help with the publication. The letters likewise help evaluating the extent to which the individual works were present in Széchenyi's life, and how much they left their imprint on the everyday life of the author. Of the five works analysed in the paper, it was the *Hitel* that was most frequently and over the longest period of time mentioned in both the author's letters and in his diary. He also shared with his penfriends his authorial self-reflections, never concealing how critical he was with himself.

Keywords: *Lovakrul*, *Hitel*, *Világ*, *Stádium*, *Hunnia*, ego-document, letters

---

Hitel, *Világ*, *Stádium* – ismerősen csengő címek a történeti irodalomban, amelyeket hallva vagy olvasva rögtön eszünkbe jut maga a kötetek írója is. Széchenyi mindhárom kötetben, továbbá első nagyobb, *Lovakrul* című írásában, valamint a *Stádium* második részeként emlegetett *Hunniában* is az éppen őt akkor aktuálisan foglalkoztató kérdésekről értekezett, amelyek elsősorban valamilyen gazdasági, társadalmi vagy kulturális témát vettek górcső alá. A művek írásának intenzitását mutatja, hogy nemcsak naplójában található utalásokat írásaira vonatkozóan, hanem leveleiben is említést tett róluk. Ezekben a levelekben műveinek keletkezéstörténetéhez található érdekes információkat, leginkább arra a kérdésre kaphatunk választ, hogyan született meg egy-egy írásmű, mi motiválta annak

---

Czinege Szilvia, tudományos munkatárs, BTK TTI, Újkori osztály.

- 1 A tanulmány az NKFIH K 125346 számú *Széchenyi István leveleinek kritikai kiadása* című projekt keretén belül készült. Széchenyi leveleit eredeti nyelven és betűhíven tesszük közzé, így a tanulmányban szereplő idézetek szintén eredeti nyelven vannak, magyar fordításuk a lábjegyzetben olvasható a fordító megjelölésével. Továbbá a betűhűség jegyében nincsenek javítva a helyesírási hibák, és megőrizzük a Széchenyi által használt írásjeleket.

megírását, kikkel hogyan értekezett az írás folyamatáról, kiket vont be abba, milyen nehézségei voltak a megjelenésnek, továbbá arra is, hogy a művek megjelenése után hogyan nyilatkozott saját írásairól, hogyan közölte a műveiről született véleményeket.

Széchenyi első írásait 1827 és 1835 között vetette papírra, a tanulmányban az ekkor írott leveleiben² e művekre tett utalásokat vizsgálom,³ és Széchenyi segítségével válaszolom meg az említett kérdéseket, ezért alább őt szólaltatom meg a levelekből vett idézetek formájában a következő koreográfia szerint, amennyiben mindegyikre van utalás: a motiváció, az írás folyamata, a kiadás, a visszhang, valamint a szerző (ön)reflexiója. További elemzési szempont, hogy kiknek címezte azokat a leveleket, amelyekben műveiről írt, illetve, mely címzettnek, hogyan említette azokat. Az elemzéshez csak a levélszövegeket használom, a kapcsolódó naplóbejegyzésekre csak lábjegyzetben utalok,⁴ mert noha mindkét műfaj a szerző gondolatait közvetíti, a szándékban azonban mégis különböznek: a levélnek van címzettje, a levélíró egy másik személlyel közli gondolatait, míg egy napló nem a nyilvánosságának készül, a levélnél is bizalmasabb műfaj, a legtöbb felvetett kérdés pedig arra vonatkozik, hogyan kommunikálta Széchenyi másokkal egy-egy művének kezletkezését a motivációtól az íráson át a véleményekig.

Lovakrul – 1828.

A *Lovakrul* című munka előzményének tekinthető élmény 1815-re nyúlik vissza, amikor először járt Angliában és megismerte a lótenyésztés és a lóversenyek ottani körülményeit, az úgyről való gondolkodás és írás pedig 1818-ra, amikor egy négyrészes cikksorozata jelent meg az egyik bécsi hetilapban *Über die Zucht und Veredlung der Pferde, mit stetem Bezuge auf die Pferdezucht Ungerns, über Gestütte, Wettrennen ect.* címmel 'Von dem Husarenrittmeister S.' aláírással.⁵ A mű további előzményének tekinthető egy 1821-ben Ürményben rendezett lóverseny, amelynek kapcsán Széchenyi írta jószágigazgatójának, Lunkányi Jánosnak:⁶ „Hier übersende ich Ihnen die Regeln des Wettlaufs. Ich habe sie in das Klare gebracht. Was halten Sie davon? Schreiben Sie mir, und nennen Sie mir die Artikel, die ich in Copie habe.”⁷ Majd ezt követte a versenyszabályok kinyomtatása Debre-

2 A teljességre való törekvés a kutatás rendelkezésére álló leveleket érinti, nem ismert a magántulajdonban lévő, illetve az elpusztult levelek tartalma. Az ismert levelekről bővebben lásd Czinege Szilvia: Széchenyi-levelek nyomában. *Történelmi Szemle* 64 (2022) 121–135.

3 Az ekkor írott cikkeire, röpirataira (pl. a *Magyar játékszínről* [1832]) nem terjed ki a vizsgálatom. Az időkeretből csak a *Hunnia* kapcsán teszek kitékintést, mivel a mű ugyan 1835-ben íródott, de csak 1860-ban jelent meg.

4 *Gróf Széchenyi István naplója*. –I–VI. S. a. r., szerk. Viszota Gyula. Bp., 1925–1939. (= SZIN.)

5 *Erneuerte Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat* 1818. november 21., 25., 28. és december 2.

6 Lunkányi János (1775–1853), született Liebenberger Nepomuki János 1830-ban Széchenyi közreműködésével változtatott nevet. Erről bővebben lásd Czinege Szilvia: A Széchenyi-levelek kiadási munkálatai és lehetőségei. Széchenyi és Lunkányi. In: „*Megint 's megint - szünetlen*”. *Egy újabb Széchenyi-évforduló termése*. Szerk. Dobszay Tamás. Bp., 2022. (Századok Könyvek) 9–28. A főszövegben az egyszerűség végett végig Lunkányinak nevezem, a hivatkozásokban viszont követem a névváltoztatást: az 1830. december előtti levelek esetében Liebenberg Jánosként tüntetem fel.

7 Széchenyi Liebenberg Jánosnak. Bécs, 1821. április első fele. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ. Kézirattár (= MTA KIK Kt) Ms 4229/185. Közli *Széchenyi István levelezése*. Szerk. Czinege

cenben,⁸ és egy folyamodvány az uralkodóhoz, amelyben a hazai lótenyésztés fejlesztéséről és a lóversenyek meghonosításáról értekezett.⁹ Hivatalos választ azonban nem kapott, ezért újra a szélesebb olvasóközönséget kívánta megszólítani, immár bővebb tartalommal, mint közel tíz évvel azt megelőzően tette.

A mű megírásának motivációját többeknek is megírta:¹⁰ „Mein Hauptzweck ist so viele englische Hengste nach Österreich und Hungarn zu bringen, wie nur immer möglich, — denn ich sehe, dass ich dadurch dem Lande einen wesentlichen Nutzen schaffen würde.”¹¹

„Én a hazámban, többek között, – a ló tenyésztést akarom, minden tehetségem szerint elő mozdítani. – Hogy én személyesen nyertes legyek a ló nevelés által – vagy hogy Széchenyi István lovai leg hiresebbek legyenek hazánkban, – az meg vallom nekem nagyon kicsi jutalom volna! Az én lelkemnek más eledel szükséges — – magános haszon, – magános hír – előttem semmi: én boldogságomat tsak a köz haszonban egész hazánknak dicsében és betsületében találhatom.”¹²

Az anyaggyűjtésbe Lunkányit is bevonta: „Sie haben mir, [...], aus einem Buch die Berechnung geschrieben, wie viele Pferde in England, Frankreich, Teutschland und Hungarn auf eine □ Meile kämen. Senden Sie mir das”¹³ „... haben Sie die Güte, mir mit der nächsten Gelegenheit, den kleinen Versuch zu schicken,¹⁴ den ich vor mehreren Jahren über die Pferde schrieb. Sie haben ihn, in Manuscript, wie mir scheint. Schicken Sie mir sodann die Historische Tabelle...”¹⁵

Szilvia – Fónagy Zoltán. <https://szechenyileveles.abtk.hu/gazda/liebenberg-janos-149/>. (Legutóbbi megtekintés: 2022. december 26.) „Küldöm Önnek a verseny szabályzatát. Letisztáztam. Mit gondol róla? Írja meg nekem, és nevezze meg azokat a cikkeket, amelyek másolatban megvannak.” [Saját fordítás.]

- 8 Oplatka András: *Széchenyi István*. Bp., 2005. 171.
- 9 Széchenyi folyamodványa I. Ferenchez. Bécs, 1822. január 31. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (= MNL OL) A 39 1822:2727. Közli Viszota Gyula: *Gróf Széchenyi István és a magyarországi lóversenyek megalapítása*. Bp., 1904. 30–44.; <https://szechenyileveles.abtk.hu/nagy-vallalkozasok/i-ferenc/>. (Legutóbbi megtekintés: 2022. december 26.)
- 10 Az idézetekben nem esik utalás a műre vagy annak írására, de Viszota Gyula kutatásai szerint Széchenyi 1826 tavaszán vagy nyár elején foghatott hozzá, így az alábbi két idézet illeszkedik a vázolni kívánt koreográfiába. SZIN III. LXXVI.
- 11 Széchenyi Esterházy Pálnak. Pozsony, 1826. május 2. MNL OL P 626-1.-1826. Közli Bártfai Szabó László: *Adatok gróf Széchenyi István és kora történetéhez 1808–1860*. I–II. Bp., 1943. I. 59–61.; „Ezt köztünk! Isten áldja” *Széchenyi István válogatott levelezése*. Szerk., ford. Kovács Henriett et al. Bp., 2014. 42–44. „Számomra a fő cél az, hogy annyi angol mént hozzunk Ausztriába és Magyarországra, amennyit csak lehet, mert úgy látom, hogy ezzel az országnak alapvető hasznot hajtanék.” [Ford. Oplatka András.]
- 12 Széchenyi Bohus Jánosnak. Pozsony, 1827. július 31. MNL OL P 625 B-No.110.
- 13 Széchenyi Liebenberg Jánosnak. Pozsony, [1827.] január 21. MTA KIK Kt Ms 4229/396. „Ön egy könyvből számítást írt nekem, mennyi ló férne el egy négyzetmérföldön Angliában, Franciaországban, Németországban és Magyarországon. Küldje el nekem a könyvet.” [Saját fordítás.]
- 14 Utalás az 1818-as cikksorozatára.
- 15 Széchenyi Liebenberg Jánosnak. H. n., 1827. április 12. és május 5. között. MTA KIK Kt Ms 4229/406. „... legyen olyan jó, küldje el nekem legközelebb azt a kis próbálkozást, amit évekkal ezelőtt a lovakról írtam. Önnek megvan, kéziratban, úgy rémlik. Küldje aztán a történelmi táblázatot is...” [Saját fordítás.]

Az írás folyamatába a következőképp adott betekintést: „Az én munkátskám a Ló tenyésztésről már készülget. Talán már az idén ki lesz nyomtatva.”¹⁶ Néhány hónappal később: „A Kis Munka 3 Árkussa ki van nyomtatva. Az egész dolog folyamotban. A Betük s. a. t. szépek, de tudom, hogy temérdek sok hiba lesz benne. Senki nem corrigálja rendesen mint én és Ludovich.”¹⁷

Lunkányi volt az első, akinek a kész művet elküldte:¹⁸ „örülök, ha a ’Lovakrul’ készült munkával megelégszik. Báro Wenckheim¹⁹ azt mondja ’hogy furcsa elmefuttatás, rapsodia ’s hogy a’ praxisba ki nem vihető ’s a’ t.’”²⁰ Széchenyi az elkészült művet nemcsak ismerőseinek és főméltóságoknak küldte el, hanem néhány vármegye figyelmébe is ajánlotta: „Igen kellemetes kötelességemnek tartom egy kis Munkámnak, melly egy nevezetes gazdaságbéli tárgy elmozdítására czéloz, egynehány Példányival Tettes²¹ Rendeknek kedveskedni”²² – írta Zala vármegyébe, de Sopron vármegye közönségének is elküldte.²³

Reviczky Ádám kancellár is kapott egy példányt: „... Lovakrul irt Munkámat minden tisztelettel ezennel átküldjem. Méltóztassék nem annyira a’ küldötteknek becsét ’s belső értékét, mintsem inkább azt tekintetbe venni, hogy Kegyelmes Urnak, mint Hazánk egyik legderékabb ’s leghivebb fiának szolgálni és kedveskedni kívánok.”²⁴

Hazzi bajor királyi államtanácsosnak is küldött művéből, azzal a megjegyzéssel, hogy sajátos olvasni nem tudja, mert a német fordítás csak a következő évben készül el.²⁵ Az államtanácsos egyébként maga is írt a lótenyésztésről,²⁶ Széchenyi vélhetően emiatt küldött neki is egy példányt könyvéből.

16 Széchenyi Wesselényi Miklósnak. Pest, 1827. augusztus 29–31. MTA KIK Kt Ms 4229/419.

17 Széchenyi Liebenberg Jánosnak. Pest, 1828. január 24. MTA KIK Kt Ms 4229/435. Ludovich Lajos úrnok Széchenyi mellett.

18 Széchenyi Liebenberg Jánosnak. [Pest,] 1828. február 22. MTA KIK Kt Ms 4229/438.

19 Báró Wenckheim József (1778–1860).

20 Széchenyi Liebenberg Jánosnak. Pest, 1828. március 29. MTA KIK Kt Ms 4222/9.

21 Tekintetes.

22 Széchenyi levele Zala vármegye közönségének. Pest, 1828. március 18. MTA KIK Kt K 210/1.1. Közli Majláth Béla: *Gróf Széchenyi István levelei*. I–III. Bp., 1889–1891. I. 80–81.; Lásd még 1828. Mmárcius 14-i dátummal: Molnár András: Széchenyi és Zala. A Zala Megyei Levéltár Széchenyi levelei. *Levéltári Szemle* 41 (1991) 3. sz. 58–59.

23 Széchenyi levele Sopron vármegye közönségének. Pest, 1828. május 27. MTA KIK Kt Ms 4229/454. Közli *Budapesti Szemle* [112. kötet] (1902) 40.

24 Széchenyi Reviczky Ádámnak. Pest, 1828. szeptember 24. MTA KIK Kt K 210/1.10. Közli Majláth: *Gróf Széchenyi*, I. 91–92.; Bácskai Vera – Nagy Lajos: *Széchenyi pesti tervei*. Bp., 1985. 13–14.; *Ezt köztünk! Isten áldja*, 79–80.

25 Széchenyi Hazzi államtanácsosnak. Pest, 1828. május 3. MTA KIK Kt K 210/1.2. Közli Majláth: *Gróf Széchenyi*, I. 78–79.

26 Joseph Ritter von Hazzi (1768–1845) bajor hivatalnok, agrárpolitikus. Lóversenyekkel és lótenyésztéssel foglalkozó műve 1826-ban jelent meg Münchenben *Ueber die Pferderennen als wesentliches Beförderungsmittel der bessern, vielmehr edlen Pferdezucht in Deutschland und besonders in Bayern* címmel.

Hitel – 1830.

A *Hitel* keletkezéstörténetében ismert tény, hogy Széchenyi 1828-ban nagyobb pénzösszeghez szeretett volna jutni, de Arnstein és Eskeles bankárok visszautasították a kérését: „Arnstein antwortete mir, ‚mit Entschuldigungen & ohne Ende‘ [...] Die 5000 fl.²⁷ für Lincasprie trachten wir von wo anders zu bekommen”²⁸ – ez volt az egyik mozgatórugója a mű megírásának.

Amikor Széchenyi elkezdte írni a *Hitelt*, részletesen beszámolt Lunkányinak, hogyan halad vele: „Ich arbeite an einen neuen Buch a ‚Hitelrül‘ — Alle Materialien sind gesammelt, und zum Theil auch geordnet, die Dedication, das Előszó, Bevezetés, Néhány a Tárgyat meg előző Gondolatok, — Mért szegényebb a magyar Birtokos, mint néki birtokához képest lenni kellene, — sind quasi fertig.”²⁹ „Mein kleines Werk gehet vorwärts.”³⁰ Majd hamarosan: „A hitelrül’ már fele kész.”³¹ A munka intenzitását mutatja, hogy nemsokára újra említette: „A Hitelrül való Munka megyen elő, – de egyéb foglalatosságaim miatt lassan – még is nagyobb részét, vagy az egészet el viszem magammal Czenkre. Ön meg lesz elégedve vele.”³² Pár nap múlva folytatta is az írást, így írt Döbrenteinek:³³ „Éppen ma kezdem a hitel (Credit) tárgyait.”³⁴ A munka vége felé újra: „Legyen Ön olly barátsággal hozzám, s’ nézze még át a Bérekesztésnek elejét. Le akarnám írni purumra minek előtte elmegyek, hogy a Munka kétszer legyen meg.”³⁵ Wesselényinek a mű céljáról: „... mert most még inkább át látom nagy hasznát Creditumrul szóló könyvemnek. »Mert csak legyen pénzünk, majd lesz minden egyéb is.«”³⁶

Lunkányinak nemcsak beszámolt a munka haladásáról, hanem a szövegen is együtt dolgozott vele: „Köszönöm a magyar nyelv iránt tett velős észreveteleiért — most szükségem nincs rá, – mert Munkámat 5, 6 honap előtt nem fogom redigálni.”³⁷

27 Florins.

28 Széchenyi Liebenberg Jánosnak. Pest, [1828.] december 5. MTA KIK Kt Ms 4222/17. Széchenyi Lunkaszprie birtokot akarta megvásárolni Lunkányi számára, továbbá tartozása is volt, ezért kért hitelt a bankháztól. „Arnstein válaszolt ’elnézések közepette és vég nélkül’ [...] Lunkaszprie-re az 5000 forintot máshonnan kell megszereznünk.” [Saját fordítás];; Viszota Gyula: Széchenyi Hitel című művének keletkezése. *Budapesti Szemle* [167. kötet] (1916) 345.; Oplátka: Széchenyi, 177.

29 Széchenyi Liebenberg Jánosnak. Pest, [1828.] december 25. MTA KIK Kt Ms 4222/21. „Egy új könyvön dolgozok a ’Hitelrül’ – Minden anyag össze van gyűjtve, és részben rendszerezve is, [...] – kvázi készen vannak.” [Saját fordítás.]

30 Széchenyi Liebenberg Jánosnak. [Pest, 1829. január 5. előtt.] MTA KIK Kt Ms 4222/22. „A kis munkám [a *Hitel*] megy előre.” [Saját fordítás.]

31 Széchenyi Liebenberg Jánosnak. Pest, 1829. január 21. MTA KIK Kt Ms 4222/24.

32 Széchenyi Liebenberg Jánosnak. Pest, 1829. február 21. MTA KIK Kt Ms 4222/25.

33 Döbrentei Gábor (1785–1851) költő, a Tudós Társaság titoknoka, a filozófiai osztály rendes tagja.

34 Széchenyi Döbrentei Gábornak. Pest, 1829. február 23. MTA KIK Kt K 194/38. Közli Majláth: *Gróf Széchenyi*, I. 127. (1829. október 11-i keltezéssel.)

35 Széchenyi Döbrentei Gábornak. [Pest, 1829. június 29.] MTA KIK Kt K 194/40. Közli Majláth: *Gróf Széchenyi*, I. 130.

36 Széchenyi Wesselényi Miklósnak. Zierow, 1829. augusztus 3. MTA KIK Kt K 201/20. Közli Viszota: *Gróf Széchenyi István*, 25.; Bártfai: *Adatok*, I. 90–91.

37 Széchenyi Liebenberg Jánosnak. [Pest,] 1829. december 3. MTA KIK Kt Ms 4229/561.

Amikor elkészült vele, Lunkányi által³⁸ vagy személyesen küldte ismerőseinek a köteteket, utóbbi módon például Berzsenyi Dánielnek³⁹ vagy Felsőbüki Nagy Pálnak: „a Hitelről – (Credit) éppen most hagyta el a Sajtót. Leg első alkalommal küldök egy példányt ’s kérlek fogadd nyájás kegyességgel. Sok keserű van benne, – tudom barátim számát nem fogja nagyobbítani – azonban eltűröm.”⁴⁰ Küldött belőle Lunkányinak is egy példányt: „A Hitelt megkapta e már? A Lármát behagytam simitva ’s egy Tanácsot írtam hozzá, – amelly nem a leg rosszabb; mint tetszik?” Ugyanebben a levélben már az első véleményeket is sorolta: „Itt mindenkinek szájában csak a Hitel. Éppen olly időben lépett a Világba, mikor semmi más fontos nem adja magát elő – ’s így nagy sensatiot teszen, – de sokkal jobbat mint magam is gondoltam volna. Magam vittem az Előkelőkhez & ’s így a Bennelevőket senki magára nem veszi. A Nadornak igen tetszik.”⁴¹ Majd folytatta egy következő levélben: „A könyvem, gondolja, a leg jobb sensatiot teszen! Ki a fenében hitte volna. A Nádor, Kopácsy,⁴² és több más előkelők igen pártolják. –”⁴³ Kicsit később: „A Hitel ellen sok a pro és contra. A Nádor, Öttvös Ignátz mod nélkül szeretik –. Bécsbe nyakra före fordítják, de kinyomtatását amennyire tehetségemben van gátolni fogom.”⁴⁴

A *Hitelt* ért pozitív és negatív megjegyzések nagyon foglalkoztatták, többször hosszan ecsetelte levelezőpartnerének azokat:

„Igen nevettem, amit a Hitelről ir. Ott (Sopronban) azt gondolják, hogy Nagy Pál csigáz, Czenken, hogy Ön vezet orromnál fogva, itt majd Döbröntheire, majd Kisfaludira ’s Helmetzire esik a gyanú, – a Dietán azt hitték ’Wesselényi fujja belém,’ ami bennem van & & Legyen, – nem törődöm vele – ’s tán hasznos, mert nem tartanak tőlem, és kiki azt gondolván, hogy majd ő is megnyergel engem, – inkább közelit hozzám.”⁴⁵

Újra a vegyes véleményekről: „Igen mulat, amit Ön 14 és 15^k Leveleiben a Hitelről mond. Itt leg elágazóbb itéleteket hoznak felőle. Egy rész, ’s kivált az ifjak Egekbe emelik – a más rész pedig kigyót, békát kiált rá. Tolnában, ugy mondják itt – az akasztó fa alatt akarják a K.⁴⁶ és Rendek elégetni.”⁴⁷ Még két évvel a megjelenés után is foglalkoztatta: „Péczely Józseffel méltán dicsekedhetek, ki hitelemről azt mondja »Hiteled hiteles az

38 Pl. Széchenyi Liebenberg Jánosnak. Pest, 1830. március 21. MTA KIK Kt Ms 4222/35. „Kedves Barátom, ide-mellékelve küldök két példányt a Hitelről. Egyik Tataihoz szóll, – ’s azt méltoztasson át küldeni, a másik pedig a Czenki Gazdaság Könyvtárába való. A Két más Jozságinkra is küldök, ha adja magát alkalom – két példányt.”

39 Széchenyi Berzsenyi Dánielnek. Pest, 1830. január 10. MTA KIK Kt K 193/126–127. Közli Majláth: *Gróf Széchenyi*, I. 138–139.; *Széchenyi István válogatott művei*. –I–III. Szerk. Spira György. Bp., 1991. I. 363.

40 Széchenyi Felsőbüki Nagy Pálnak. Pest, 1830. január 30. MTA KIK Kt K 194/130. Közli Majláth: *Gróf Széchenyi*, I. 140–144.; Bácskai–Nagy: *Széchenyi pesti tervei*, 15–18.

41 Széchenyi Liebenberg Jánosnak. Pest, [1830.] február 9. MTA KIK Kt Ms 4222/32.

42 Kopácsy József (1775–1847) esztergomi érsek.

43 Széchenyi Liebenberg Jánosnak. Pest, [1830.] február 16. MTA KIK Kt Ms 4229/577.

44 Széchenyi Wesselényi Miklósnak. Pest, 1830. március 14. MTA KIK Kt K 201/22. Közli Bártfai: *Adatok*, I. 101–102.

45 Széchenyi Liebenberg Jánosnak. Pest, 1830. március 21. MTA KIK Kt Ms 4222/35.

46 Karok.

47 Széchenyi Liebenberg Jánosnak. Pest, [1830.] március 27. MTA KIK Kt Ms 4222/36. Vonatkozó naplóbejegyzés: 1830. május 1. SZIN IV. 41.

arany nál. « Óh köszönöm e' nyájas ítéletét! Szegény hitelem illy kedvezőt még nem hallott – bár szigorut többször.”⁴⁸

Wesselényi Miklósnak írt leveleiben nem pusztán a véleményeket ismertette, hanem reflektált is azokra, valamint utalást tett Wesselényi készülő művére, amely később *Bal-ítéletekről* címmel jelent meg: „A Hitelnek folytatását⁴⁹ rendelem éppen most –, melyet sok okbul, 's hogy ne legyen a Dosis igen is nagy egyszerre nem kívántam az Emberek közzé bocsátni -. Gondolhatod mennyi lárma van itt ellene.”⁵⁰

„Hogy a' » Hitel« miatt sárral dobálni, keresztre verni 's elégetni fognak [...] mind ezekre, Barátom! el voltam készülve; de arra nem, megvallom fájdalomosan, hogy az én munkám, melly természete szerint 's tárgyai különfélesége miatt csak felszínese egy minden esetre rendese 's bizonyosan olly velős és mély értekezést 's vizsgálatot elnyomjon, mint a' Te könyved lenni fog hidd el nékem.”⁵¹

Hamarosan a további terjesztésen dolgozott, al-dunai hajóútról írva Döbrenteitől érdeklődött, hogy „A Hitel fordítása ujjonnan kijött e már?” és hogy készül-e a harmadik kiadás.⁵² Majd: „A Hitel és Lovakrul való fordításokat, Legyen Wiegand meg javított, Legyen Károlyi fordítása...”⁵³

Mindemellett ott volt még a *Hitel* kapcsán kirobbant polémia is, amelyben Széchenyi számíthatott Lunkányi segítségére: „A Taglalat ki jött. Ezekben a napokban el fogom küldeni, azon kéréssel, tegye röviden észrevételeit”,⁵⁴ amellyel Lunkányi hamarosan el is készült.⁵⁵

Világ – 1831.

Drescher Frigyes cenzornak írt először az új mű írásáról, a motivációt csak később, az írás folyamatában nevezte meg: „Lassan lassan készül feleletem a Taglalatra”⁵⁶ – vagyis válasza Dessewffy József *Hitelt* bíráló írására. Dreschernek a munka kezdetéről, később annak megjelenéséről tett egy-egy megjegyzést: „Azomban a Hitel második részére egyetlen egy

48 Széchenyi Péczely Józsefnek. Pest, 1832. február 3. MTA KIK Kt K 210/1.61. Közli Majláth: *Gróf Széchenyi*, I. 214–215.

49 Ezzel valószínűleg a fordításra utal.

50 Széchenyi Wesselényi Miklósnak. Pest, 1830. április 17. MNL OL Mf. 8768. Közli Majláth: *Gróf Széchenyi*, I. 161–163.

51 Széchenyi Wesselényi Miklósnak. Pest, 1830. május 10. MNL OL Mf. 8768. Közli Majláth: *Gróf Széchenyi*, I. 163–165.; *Ezt köztünk! Isten áldja*, 105–106.

52 Széchenyi Döbrentei Gábornak. Orsova közelében, 1830. július 2. MTA KIK Kt K 194/48. Közli Majláth: *Gróf Széchenyi*, I. 166–167.

53 Széchenyi Döbrentei Gábornak. Konstantinápoly, 1830. augusztus 13. MTA KIK Kt K 194/50. Majláth: *Gróf Széchenyi*, KI. 170–171.; *Ezt köztünk! Isten áldja*, 107–108.

54 Széchenyi Lunkányi Jánosnak. Pozsony, 1830. december 9. MTA KIK Kt Ms 4229/629. Lunkányi december 17-én vette Széchenyi levelét a Taglalattal, 1830. december 17-én észrevételeit Pestre küldte. MNL OL P 626-1.-1830.

55 Széchenyi Lunkányi Jánosnak. Pest, [1831.] január 26. MNL OL P 624-1.-No.6.

56 Széchenyi Lunkányi Jánosnak. Pest, 1831. január 14. MNL OL P 624-1.-No.7.

sor sints még írva.”⁵⁷ „A mi a leg elsőben írandó Munkámat illeti, nem reméllem, hogy azt Marzius I^s előtt Sajtó álla bocsáthatnám.”⁵⁸

Wesselényinek írott levelében egy másik műre is történik utalás: „A’ télen valami egészen új munkát kívántam rendbe szedni. De most hasznosabbnak hiszem a’ közjóra nézve, Desewffy Taglatatját eligazítani; a’ mit minden keserűség nélkül, magamrul elfelejtvéen, csak a’ közhasznót tekintvén fogok tehetségem szerint eszközölni.”⁵⁹

A mű írása közben sem tétlenkedett, több kezdeményezése az elmúlt években indult útjára, és adtak neki bőven tennivalót: „Annyi dolgom van a Tudos Társaság, Casino, Versenzés, és egy ujra készütendő munkámmal – hogy a fejem szédelg.”⁶⁰

„Nem sokára meg jelen egy új munkám. Felelet ugyan a Taglatatra, de néhány újabb tárgyakat is fejtegett, – vagy ha egészen nem újjak is, legalább »A régieket értelmesb mintába öntve adgya elő. Nem vagyok vele megelégedve, de, 3, 4 hónap alatt, számos egyéb foglalatosságim közt, jobbakat nem írhattam..., némi sensatiot fog okozni.”⁶¹

„Könyvemmél igen sok galibám van, ugyhogy Julius közepe előtt alig fogok innend indulhatni.”⁶²

Június végére készült el művével, a nyomtatás mozzanatairól részletesen beszámolt Lunkányinak, és már a nyomtatás idején gondoskodott a fordítatásról is:

„Kiadandó Munkám valóban sok munkámban van, [...] 20 Arkus ki van már nyomtatva; hátra van még 12 usque 15 – – magam se tudom. Valami Bertha és Paziuzzi Urak quasi egy holnapra Czenkre fognak jönni. Az elsővel a deputationalis munkákat akarom olvasni –, másíknak pedig a ‘Világ’ német fordítását revideálni.”⁶³

„Ma néztük át a 29^{ki} Árkust ... Vagy 34re rá megy. Szinte megöl a sok munka.”⁶⁴ „A Világnak 32 arkusai kívannak már nyomtatva. Némi némi jó van benne, de elég tönköly is ~- de nem volt több időm jobban kirostálására. Az Egészet át adtam Wiegandnak – nem bajlodhatom vele. Az ára 7 usque 8 huszas lesz, aztán a jobb 9 huszas a legjobb 12 huszas.”⁶⁵

57 Széchenyi Drescher Frigyesnek. Pozsony, 1830. november 14. MTA KIK Kt K 194/79. Közli *Akadémiai Értesítő* [18. kötet] (1907) 611–612.

58 Széchenyi Drescher Frigyesnek. Pozsony, 1830. november 26. MTA KIK Kt K 194/80. Közli *Kisfaludy Társaság évlapjai* 39 (1904–1905) 179–180.

59 Széchenyi Wesselényi Miklósnak. Pest, 1830. december 22. MNL OL Mf. 8768. Közli Majláth: *Gróf Széchenyi*, I. 187–189.

60 Széchenyi Lunkányi Jánosnak. Pest, 1831. február 8. MNL OL P 624–1.–No.2.

61 Széchenyi Wesselényi Miklósnak. Pest, 1831. április 24. Országos Széchenyi Könyvtár. Kézirattár (= OSZK Kt) Levelestár (= Lt). Közli Bártfai: *Adatok*, I. 116.

62 Széchenyi Lunkányi Jánosnak. Pest, 1831. június 15. MNL OL P 624–1.–No.12.

63 Széchenyi Lunkányi Jánosnak. Pest, 1831. június 21. MNL OL P 624–1.–No.14.

64 Széchenyi Lunkányi Jánosnak. Buda Pest, [1831.] június 29. MNL OL P 624–1.–No.17.

65 Széchenyi Lunkányi Jánosnak. Budapest, 1831. július 3. MNL OL P 624–1.–No.18.

Július 9-én jelent meg a *Világ*, két nappal később küldött barátjának egy példányt:

„Itt küldöm új vastag és nagy, de még is csak Munkácskámát. Vedd nyájas barátsággal. Éppen nem vagyok megelégedve vele — de néhány holnap alatt, sok egyéb foglalatosságim mellett — hanyatló egészségemnél fogva, — ’s a nyomtatásnak kinjai közt, számos hiány, tökéletlen, ki nem főtt s. a. t. csúszott belé. — [...] Kérlek írjál egy két szót — a »Világomrul« — nem tartod-e igen rossznak?”⁶⁶

Döbrentei véleményére is kíváncsi volt: „Kérem irjon megint, ha ideje van. A’ mit Világomrul mond, igen érzékenyen vettem. Soha nem kell feledni, hogy egy dilettánsnak szapora munkája.”⁶⁷

Kiss Sámuel lelkésznek a példányt kísérő levelében bővebben írt,⁶⁸ amit hosszabban is idézek, mivel itt nyilatkozott részletesebben a mű megírásának motivációjáról, annak stílusáról, ő maga milyennek látta művét és hogyan fogadta mások véleményét.

„Ide mellékelve küldöm újabb munkámat; vegye azt nyájas hajlandósággal. Az Egészet néhány hónap alatt irtam; igen közepszerű munka lett tehát belőle — de továbbra nem akartam halasztani, mert minden becsét elvesztette volna. Ha Megtámadóm⁶⁹ ellen egy Kicsinyt nyers vagyok, azt nem annyira ön-védelem, mint inkább köz ügyünknek pártolása miatt vagyok Kénytelen eszközölni, — s így engesztelésre szert nem tartok; mindazáltal az Egésszel korántsem vagyok megelégedve, s már most összeszedegelvén új tárgyakat, reméllem nem sokára egy meglehetősb munkával fogok előállani.⁷⁰ Igen szívesen venném, ha Világomrul egyenest s minden himezés nélkül Ki mondaná vélekedését; nékem legkisebb írói praetensióm nincs, de még azt is állíthatom, hogy hiányosan előadott ideáimnak igazságát se pártolom »Ébreszteni, felingerelni, életre hozni« — a mire oly nagy szüksége van a Magyaroknak — ez minden törekedésem. Nem is bánom én azért az ellenem szóló s munkáimat bonczoló taglalatokat, csakhogy Dessewffy-es falsificatiók ne legyenek benne. Tisztelendő Ur a Taglalatnak birtokában van, és így összehasonlíthatja, és újra bizonyosságot nyerend: meny nyire nem viheti a legbecsületesb embert is a könnyelműség! mert hogy szántsándékkal facsarta volna el oly rutul honfitársa szavait, egy máskép oly tiszteletre méltó Magyar Mágánás, azt nem hihetem.”⁷¹

66 Széchenyi Wesselényi Miklósnak. Pest, 1831. július 11. Közli *Akadémiai Értesítő* [17. kötet] (1906) 93.

67 Széchenyi Döbrentei Gábornak. Cenk, 1831. augusztus 28. MTA KIK Kt K 194/54. Közli Majláth: *Gróf Széchenyi*, I. 195–197.

68 Kiss Sámuel (1796–1861) evangélikus lelkész és esperes.

69 Dessewffy József.

70 Utalás a *Stádiumra*.

71 Széchenyi Kiss Sámuelnek. Cenk, 1831. szeptember 10. OSZK Kt Lt. Közli Bártfai: *Adatok*, I. 126.

Metternich kancellárnak is küldött belőle:

„Sie haben meinen Versuch über den Credit mit Wohlwollen aufgenommen; dieß gibt mir den Muth Sie mit einigen Bruchstücken denen ich den Namen, oder vielmehr Tittel ‚Világ‘ – Licht – gab, zu belästigen. [...] Nehmen Sie es, mein Gnädigster Herr mit Ihrer gewohnten Güte und Nachsicht auf – und als einem Beweis, daß ich nicht die kleinste Gelegenheit vorübergehen lassen will, wenn ich Ihnen ein Zeichen meiner aufrichtigsten, ungetheiltesten Hochachtung geben kann.”⁷²

Széchenyi, mint szerző, nem volt jó véleménnyel saját művéről. Waldstein Jánosnak így írt róla: „A mit Világomról mondasz, teljes igazad van. Ha még egyszer írhatnám, máskép írnám [...]”⁷³ Wesselényi véleményére reagálva kritizálta írását:

„Amit Világomról mondasz, hogy abbul elbüszkülve látod lelkem épségét, – leg nagyobb örömömre szolgál, de hidd el, baráti és így kedvező szemmel tekintéd azt – mert teli hibákkal, vagy inkább »hiányokkal« ~ Igen szapora munka –, három holnap alatt készült – ha heverhetett volna! de ugy elvesztette vala légyen minden kis becsét; azomban az Egésznek tán használhat ~ ~ [...] Ha egészen átolvastad – írjal felöle egy két szót.”⁷⁴

Egy (eddig) ismeretlen személynek írott levelében pedig középszerűnek titulálta: „Endlich meinen »Világ« zu übersenden, den Sie zu haben wünschen, und den ich, als ein äußerst schnelles und mittelmäßiges Product, Ihrer Nachsicht empfehle.”⁷⁵

72 Széchenyi Metternich kancellárnak. Cenk, 1831. szeptember 20. MNL OL P 625 B–No.92. Közli Bártfai: *Adatok*, I. 129.; *Ezt köztünk! Isten áldja*, 122. „Őn jóindulattal fogadta kísérletemet a Hitelről, és ez arra bátorít, hogy Önt néhány töredékkal terheljem, amelyeknek a »Világ« nevet, azaz inkább címet adtam. [...] Legkegyelmesebb Uram fogadja ezt a szokásos jóakarattal és elnézésével, mint annak bizonyítékát, hogy a legkisebb alkalmat sem akarom elszalasztani, amikor Önnek nagyrabecsülésem legőszintébb és legtöretlenebb jelét adhatom.” [Ford. Oplatka András.]

73 Széchenyi Waldstein Jánosnak. Cenk, 1831. szeptember 27. MTA KIK Kt K 226. 136^v–138^v. Közli SZIN IV. 219–221.

74 Széchenyi Wesselényi Miklósnak. Cenk, 1831. október 3. MNL OL Mf. 8768. Közli Majláth: *Gróf Széchenyi*, I. 199–202.

75 Széchenyi Ismeretlen személynek. Cenk, 1831. október 13. OSZK Kt Lt. „Végre küldöm »Világomat«, amelyet kérni méltóztatott, és amelyet én mint különösen gyors és középszerű produktumot ajánlok.” [Saját fordítás.]

Stádium – 1833.

A következő mű megírásának gondolata tehát hamarabb is felötlött már benne, de csak a *Világ* után kezdte el rendszerezni anyagait, gondolatait:

„... télen keresztül, egy új munka fog a sajtó alá kerülni. – A Csontváza már kész - a materiale pedig rég olta kész ~- csak össze kell rakni - »And here I am a regular Scribler! – Gott ist Groß, und die Wege die er uns gehen läßt, unbegreifbar. Ki gondolta légyen. – Én egy rendes Író! – De bezzeg lakolok is érte; ~- Mindenünnen a zaj ellenem. Azt írja Döbrentei, Pozsonyban 20 árkus készült ellenem; címje »Széchenyi als Schriftsteller.«⁷⁶ Majd megkapom!!! – De mindezt, gondolhatod, nemigen fájjalom - sőt nem bánom, mert nem az Írói hir mint inkább a hon boldogsága forog előttem – oda pedig nem Én mondásim vak elfogadása, de igazság kell!”⁷⁷

Lunkányi János a *Stádium* munkálatai folyamán is segítségére volt Széchenyinek, az anyaggyűjtés mellett a készülő kéziratot is véleményezte a gróf kérésére: „Lesen Sie mein Stadium, und machen Sie auch Ihre Bemerkungen.”⁷⁸ Pár nappal később nyomatékossította kérését: „Ich bitte das Stadium zu lesen, und recht strenge Bemerkungen darüber zu machen.”⁷⁹

A mű elkészült, elkezdték a nyomtatást, de a nádor leállította, és eltiltotta a könyvet.⁸⁰ Széchenyi ezt követően döntött a külföldi megjelenésről, a kézirat kicsempészését Lunkányi intézte, és ő gondoskodott a kinyomtatott példányok hazajutásáról is:

„Ha a Stadiumnak egy példánya leván irva 's jó átnézve hozza azt fel 's adja maga által »Haulik« Aurana priornak -- 's azt már mondtam; ... ha pedig egy másik példány készül el... »küldje azt bizonyos alkalmatossággal Otto Wigandnak Pestre... Magam számára legyen pedig még 3 példány 'S ezt mert kérem!”⁸¹ „A Stadium Manuscriptumát tegye el jó helyre – damit uns Ein Exemplar sicher bleibt – denn abschreiben lässt sich's leicht.”⁸²

76 *Gróf Széchenyi István mint író*. Kiad. balásfalvai Orosz József. Pozsony, 1832. Kapcsolódó naplóbejegyzés: 1831. november 3. SZIN IV. 228.

77 Széchenyi Wesselényi Miklósnak. Cenk, 1831. október 3. MNL OL Mf. 8768. Közli Majláth: *Gróf Széchenyi*, I. 199–202.

78 Széchenyi Lunkányi Jánosnak. Bécs, 1832. augusztus 16. MNL OL P 624-1.-No.45. „Olvassa el Stádiumomat és tegyen megjegyzéseket.” [Saját fordítás.]

79 Széchenyi Lunkányi Jánosnak. Bécs, 1832. augusztus 21. MNL OL P 624-1.-No.46. „Kérem olvassa el a Stádiumot és tegyen hozzá igazán szigorú megjegyzéseket.” [Saját fordítás.]

80 SZIN 4. LXXII.

81 Széchenyi Lunkányi Jánosnak. Bécs, 1832. augusztus 13. MNL OL P 624-1.-No.45. [Eredetileg 44. lenne, tévesen van számozva.]

82 Széchenyi Lunkányi Jánosnak. Pozsony, 1833. január 2. MNL OL P 624-1.-No.56. „... hogy biztosan maradjon egy példányunk – mivel könnyen másolható.” [Saját fordítás.]

Miután mindent elintéztek, türelmetlenül várta a megjelenést: „Stadiummal hogy vagyunk? Jó lenne Vigandnak írni »Csak lassan lassan küldené bé -- országunkba, 's hogy én is kaphassak tüstént néhány példányt.”⁸³ „Ha valamint irnak W.⁸⁴ részéről a Stad – m.⁸⁵ iránt, »mikor lát napvilágot &&&«, tudositson felöle. Ha pedig jókor ki lenne nyomtatva -- és szerezhethetne egy két, példányt, – küldené éppen akkor Győrbe, mikor azon indul a gőzhajó -- adatná át.”⁸⁶

„Stadium und wenn werde ich Eins in Hände bekommen? [...] Ich freue mich aber auf die Erscheinung vom Stadium. [...] Ich werde höher stehen – oder fallen. Was ich durchaus haben will. Kann ich nicht viel nützen und, ungebunden Hände haben, und meinen Eigenen Weg wandeln, - - - so will ich lieber, der vorige independente Mann seyn”⁸⁷

Az ősz eleje még mindig kétségek közt telt: „Es wird mich freuen den Stadium zu erhalten.”⁸⁸ „Hát Stadium? Mikép van? Attul tartok, nagy száju W. nem is kezdett hozzá!”⁸⁹ Majd novemberben végre megjelent, de hamarosan lefoglalták: „tán nem is megyek Angliába --- és Duna dolgának vége, mert, úgy mondják, igen igen neheztelnek a Stadiumra, melly már száz meg száz példányban a község közt van. Büntetni akarnak de tán ők lesznek a büntettek.”⁹⁰

A kötetet illető véleményekről a levelekben elég szűkszavúan nyilatkozott: „A Stadium itt és Bécsben szabadon adatik. A Herczeg, szemlátásra - - éppen nem nehezteli.”⁹¹ „Stadiumomnak mi a sorsa? Olvassák..? 's mit szül?”⁹² „A Stadium ellen még semmi?”⁹³ „Stadium iránti sententiaik igen jók...”⁹⁴

83 Széchenyi Lunkányi Jánosnak. Zimony, 1833. július 22. MNL OL P 624-1.-No.51. Közli Bácskai-Nagy: *Széchenyi pesti terve*, 23–26.

84 Wigand.

85 *Stádium* mű.

86 Széchenyi Lunkányi Jánosnak. Orsova, 1833. augusztus 5. MNL OL P 624-1.-No.65.

87 Széchenyi Lunkányi Jánosnak. Orsova, 1833. augusztus 19. MNL OL P 624-1.-No.66. Közli *Ezt köztünk! Isten áldja*, 149–152.; „Stádium és mikor fogok egyet kézhez kapni? [...] Viszont örülök a Stádium megjelenésének. [...] Magasabban fogok állni – vagy elbukok. Amit én mindenképpen szeretnék. Ha nem sok hasznom van, ha meg vannak kötve a kezeim, és nem járhatom a saját utamat, - - - akkor inkább az eddigi független ember akarok lenni.” [Saját fordítás.]

88 Széchenyi Lunkányi Jánosnak. Orsova, 1833. szeptember 13. MNL OL P 624-1.-No.68-69. „Örülni fogok, ha megkapom a Stádiumot.” [Saját fordítás.]

89 Széchenyi Lunkányi Jánosnak. Orsova, 1833. október 9. MNL OL P 624-1.-No.72.

90 Széchenyi Lunkányi Jánosnak. Pozsony, 1833. november 16. MNL OL P 624-1.-No.16.

91 Széchenyi Tasner Antalnak. Pozsony, 1833. november 24. MNL OL R 196. No. 4. Közli Majláth: *Gróf Széchenyi*, I. 337–338.

92 Széchenyi Tasner Antalnak. London, 1834. január 23. MNL OL R 196. No. 6. Közli Majláth: *Gróf Széchenyi*, I. 352–353.

93 Széchenyi Tasner Antalnak. London, 1834. január 30. MNL OL R 196. No. 7. Közli Tasner Géza: *Széchenyi szellemi hagyatéka és Tasner Antal végrendelete*. Bp., 1876. 16–19.; Majláth: *Gróf Széchenyi*, I. 367–369. [1834. február 6-i dátummal.]

94 Széchenyi Lunkányi Jánosnak. Pozsony, 1835. február 2. MNL OL P 624-1.-No.122.

Hunnia – 1835. [1860.]

A *Hunnia* című írása eredetileg nem teljesen önálló munka lett volna, hanem a *Stádium* folytatása, a X. törvény részletezése, ezért eleinte így esett rá utalás, és egyúttal maga a folytatás a motiváció: „Stadium második részén már kezdek dolgozni az az: a kész darabokat egyeztetni --- de minek előtte azt sajtó alá bocsátánám – mert egy kissé kihevertetni akarom –, valami mást kívánok közre bocsátani.”⁹⁵ Akárcsak az előző kötet esetében, ennek a műnek a váza is megvolt már: „Csak legyen időm... tudom a legközelebbi része Stadiumomnak mely részint fejemben, részint elszórt írásaimban már készen van.”⁹⁶

Az írás folyamatába ezúttal is bevonta Lunkányit: „Stadium II^{ik} részén most dolgozgatok üres időmben. Ön azt mondá »Stadium I része ellen sok észrevételei vannak. Tudja e mit« Azzal engeszteljen megint meg mert valóban igen igen haragszom – hogy észrevételeit egy kis rendbe hozza – minél fogva tüstént át mehetünk rajta ha haza érek...”⁹⁷

Három hónappal később már az új címén emlegette írását, amellyel nem volt megelégedve: „Hunniának felét elolvastam tegnap. Igen elszomorított mert egy cseppet sem tetszik.”⁹⁸ „Hunniát egészen elolvastam, 's tűzbe szeretném vetni!”⁹⁹ Nemcsak a kötet címe lett új, hanem a levelek címezte is: ezt követően Lunkányi János helyét átvette Tasner Antal a mű további sorsát illetően, a neki adott instrukciók azonban nem a mű tartalmi vonatkozásait érintették, hanem annak megjelentetését: „Stadium vagy inkább Hunnia folytatását azon folio könyvben melyet bé és fel lehet oldozni, és melyben a kék folio könyv is van, Pesten hagytam; Kérem csinálja be az egészet jól 's pecsételve, és küldje minél előbb, ha lehet, szaporán, de minden esetre biztosan.”¹⁰⁰ „... Hunniát mikor dobjuk a világba? Ha néhány hónap után nem, már késő lesz...”¹⁰¹ A megjelenésnek azonban volt egy olyan befolyásoló körülménye, amely az eddigi műveknél nem állt fent: az országgyűlésen aktuálisan ekkor tárgyalták a magyar nyelv kérdését, és ezzel kapcsolatos latolgatásait Széchenyi megírta Tasnernek is: „... A tegnapi rescriptum nem teszi Hunniát szükségtelemmé, 1836-ban világot kell neki látni, s tán lesz időm felét ki hagyni, jobban elrendelni, tömöttebbre csinálni, hozzá adni, végezni...”¹⁰² Pár héttel később már: „... A herceget megkérlik a magyar nyelv iránt intermediatio végett s szinte bizonyos

95 Széchenyi Lunkányi Jánosnak. Orsova, 1833. augusztus 25. MNL OL P 624-1.-No.67.

96 Széchenyi Tasner Antalnak. London, 1834. február 24. MNL OL R 196. No. 8. Közli Majláth: *Gróf Széchenyi*, I. 377–378.

97 Széchenyi Lunkányi Jánosnak. Orsova, 1834.szeptember 14. MNL OL P 624-1.-No.109.

98 Széchenyi Tasner Antalnak. Pozsony, 1834. december 26. MNL OL R 196. No. 19. Közli Majláth: *Gróf Széchenyi*, I. 573–574.

99 Széchenyi Tasner Antalnak. Pozsony, 1834. december 27. MNL OL R 196. No. 20. Közli Majláth: *Gróf Széchenyi*, I. 574–575.

100 Széchenyi Tasner Antalnak. Pozsony, 1835. február 2. MNL OL R 196. No. 25. Közli Majláth: *Gróf Széchenyi*, I. 595–596.

101 Széchenyi Tasner Antalnak. Pozsony, 1835. október 17. MNL OL R 196. No. 45. Közli Majláth: *Gróf Széchenyi*, II. 132–133.

102 Széchenyi Tasner Antalnak. Pozsony, 1835. október 30. MNL OL R 196. No. 53. Közli Majláth: *Gróf Széchenyi*, II. 150–151. Pár nappal később naplójában: „Ungrische Spache. Miserabel. Hunnia wird nicht überflüssig” SzIN IV. 614. „Magyar nyelv. Nyomorúságos. A Hunnia nem lesz felesleges.” [Saját fordítás.]

– mint mondják – a magyar lesz a dirimens. Hunnia többé nem kell. Annál jobb, semmi esetre január előtt...”¹⁰³

A Hunnia nem közvetlenül azután jelent meg, hogy megírta, alkalmanként ugyan elővette,¹⁰⁴ de az évek során gyűlő több más iratával, írásával együtt egy ládába került, amelyről újra csak 1857-ben értekezett Tasnerrel. A motivációról titkárának: „Én azonban Törököt¹⁰⁵ nem akarom csorbitani, ha a »Moslék«-nak¹⁰⁶ valami hasznát vehetné, sőt többet akarok tenni, t. i. igen izletes falatokat fogok a moslékhoz csatolni, mert csak most látom tisztán, mit kellett volna 10, 20, 30 év előtt írnom, – és ezt most tehetem tán igen nagy haszonnal...”¹⁰⁷

Elkezdődött a munka: „Ide csatolva küldök megint egy darab Hunniát. Igen csodálnám, ha el nem nyomják; mert úgy illik a mai napra és körülményekre; mikép, ha a latin helyébe a »deuschot« tesszük, mint ha ma írtuk volna.”¹⁰⁸

„Édes fiam Tasner; itt küldök ismét két ívet – a 23 év előtt írt fekete levesbűl. [...] Én azt hiszem – barlangombul látva, nézve és itélve ~~ hogy 1° A »Cim« körül belül így volna irandó: Hunnia írta Gr. Sz. Ist. 1835^{ben} kiadja -- összeszedte Török. 2° hogy a kéziratok ~~ ha csak néhány szó is van hozzá írva ~~ küldessék fel hozzám ~~~ wo ich es gleich verbrennen etc. oder verstecken werde.¹⁰⁹ [...] A Cimre kell kitenni az 1835^{öt}, noha ez tán igen csökkenti kaposságát ~~, de csak pillanatra – [...] Mért nem adtuk ki rögtön ~~ ha már meg volt írva! De tán nem volt ~~ és azért – Törököt sőt engem is bizonyosan kérdőre fognak vonni. [...] 1835^{ben} tán nem lett volna annyi hatása – mint most okvetlen lesz ~~ mint én, innend sejditem, látom.”¹¹⁰

103 Széchenyi Tasner Antalnak. Pozsony, 1835. december 10. MNL OL R 196. No. 74. Közli Majláth: *Gróf Széchenyi*, II. 203–205.

104 „Lese Hunnia.” SzIN V. 226. „Olvasom a Hunniát.” [Saját fordítás.]

105 Török János (1807–1874) újságíró, 1853–1855 között a *Pesti Napló* szerkesztője, 1855 tavaszától 1856 végéig a *Magyar Sajtóé*. Cikkeiben Széchenyi eszméinek követésére szólított fel, utóbbi lapba írt első cikkét Széchenyi *Kelet népe* című munkájából vett idézettel kezdte. Széchenyivel való ismeretsége az 1830-as évek végére, 1840-es évek elejére nyúlik vissza, akitől anyagi támogatásban is részesült. 1858-ban kezdték a közös munkát, többek között a Hunnia kiadására. Török János: *Gróf Széchenyi István végrendeletének fő pontjai*. Szerk. Werter Károly. Pest, 1860. 6.; *Falk Miksa és Kecskeméthy Aurél elkobzott levelezése*. Szerk. Angyal Dávid. Bp., 1926. 92–106., 135–137.; *A magyar sajtó története*. I–II/2. Szerk. Kókay György et al. Bp., 1985. II/1. (1848–1867) 303–304., 367–372., 386–387.

106 A Hunnia és *Pesti por és sár* című műveire, valamint egyéb feljegyzéseire céloz.

107 Széchenyi Tasner Antalnak. Döbling, 1857. november 17. MNL OL R 196. No. 516. Közli Majláth: *Gróf Széchenyi*, III. 655–657.

108 Széchenyi Tasner Antalnak. Döbling, 1858. április 10. MNL OL R 196. No. 521. Közli Majláth: *Gróf Széchenyi*, III. 662–663.

109 „... ahol rögtön elégetem etc. vagy elrejttem.” [Saját fordítás.]

110 Széchenyi Tasner Antalnak. Döbling, é. n. MNL OL R 196. No. 583. Közli Majláth: *Gróf Széchenyi*, III. 745–747. 1859-es dátummal, amely ceruzával a kéziraton is szerepel. Ez a keltezés azonban téves, mivel a Hunnia szerkesztési munkálatai 1858. január és május között zajlottak, így a levél megírása is erre az időszakra tehető. További, a Hunnia szerkesztésére, kiadására vonatkozó, Tasner Antalnak címzett levelek 1858-ból: április 5., május 5., 8., 10.11., 17., 21., június 7., 12., 20. MNL OL R 196. No. 519., 528–531., 533–534., 543–545. Közli Majláth: *Gróf Széchenyi*, III. 659–697.

A megjelenés azonban késlekedett, ami miatt Széchenyi aggódott: „Hát Isten irgal-
máért Heckenast mikor babázik meg H^{val!}”¹¹¹ A késlekedés oka a cenzúra volt, amely vis-
zatartotta a kötetet, és 1858. októberben el is tiltotta, így az csak a szerző halála után,
1860. október 13-án jelenhetett meg.¹¹²

A levelek címzettjei

Széchenyinek már ebben az időszakban (1827–1835) is kiterjedt levelezése volt, de művei-
nek alkotásába csak néhányakat avatott be, és azokat a személyeket sem egyformán. Két-
ségkívül a legtöbbit Lunkányi János tudott Széchenyi írásairól, nemcsak passzív szem-
lélője volt a folyamatnak, hanem aktív résztvevője is:¹¹³ segédkezett a szerzőnek az anyag-
gyűjtésben, a szöveg elkészítésében, valamint a *Stádium* esetén annak külföldi megjelen-
tetését is elvállalta. A levelek tanúsága szerint a szövegek alakításába még további egy
címzettjét vonta be, az 1830-as években Döbrentei Gábort, akivel a Tudós Társaság miatt
rendszeres érintkezésben állt, az 1850-es évek végén pedig Török Jánost, akit Széchenyi
titkárán keresztül instruált, a szerkesztés ideje alatt Töröknek címzett levélről egyelőre
nincs tudomás. 1833. augusztustól Tasner Antal lett Széchenyi titkára, és ezt követően
hamarosan át is vette Lunkányi helyét az aktuális kötet körüli munkákban, de Széchenyi
őt annyira nem vonta be az írás folyamatába, mint jószágigazgatóját. Több, Wesselényi
Miklóshoz intézett levélben is említés esett Széchenyi műveiről, azok keletkezésének kü-
lönböző szakaszaiban, de 1831. október után már nem (és ezt követően a neki címzett
levelek is ritkultak) – ezen a vonalon is látszik Széchenyi és Wesselényi szakítása.¹¹⁴

Jellemző, hogy a főméltságoknak írt levelek a küldött kötetek kísérőlevelei, ame-
lyekben a címzett figyelmébe ajánlja a művét és az abban vizsgált kérdéskört. A fent ne-
vezettekén kívül van egy-egy címzett, akinek csak egy alkalommal írt vagy a mű motívá-
ciója kapcsán, vagy pedig a példány kísérőlevelében. Az idézett levelek címzettjei között
volt még egy személy, aki hivatalból olvasta a gróf írásait: Drescher Frigyes cenzor, akivel
Széchenyi írásai kapcsán állt levelezésben.¹¹⁵

Döbrentei és Tasner nemcsak a művek írásánál, kiadásánál játszottak szerepet, hanem
segítségére voltak Széchenyinek, amikor az 1833-ban újabb angliai utat tervezett, amely-
re magával akart vinni addig megjelent köteteiből néhány példányt. Döbrenteit pontos
instrukciókkal látta el: „Anglia számára készülnek e a könyvek? [...] elkészülendő köny-
veket tartsa Ön magánál, kérem.”¹¹⁶ Pár nappal később:

111 Széchenyi Tasner Antalnak. Döbling, 1858. június 27. MNL OL R 196. No. 547. Közli Majláth: *Gróf Széchenyi*, III. 698–699.

112 Török János és Tasner Antal Széchenyihez írott levelei. MNL OL D 283. F tétel.

113 'Munkatárs'. Bővebben lásd Czinege: A Széchenyi-levelek kiadási munkálatai, 23–25.

114 „Útjaik elágazásáról” bővebben egodokumentumok tükrében: Széchenyi István – Wesselényi Miklós: *Feleselő naplók*. [Vál., szerk., bev. Maller Sándor.] H. n., 2004. 46–47.; Oplatka: *Széchenyi*, 249–250.

115 A cenzúráról, művekről és költségekről lásd Széchenyi Drescher Frigyesnek. Pozsony, 1833. április 12. MTA KIK Kt K 201/98. 2., 3^v.

116 Széchenyi Döbrentei Gábornak. Pozsony, 1833. január 6. OSZK Kt Lt.

„... de nincs még rendben a dolog. 1° A könyvek, en pretension vannak kötve, és akkor, ha Angliába küldöm — leg szebb bőrben kellene kötni — 2°, mint maga mondja, nagyon elvannak vágva — 3° a Hitelnek -- nem Paziati hanem Voiditsek fordítása vagy inkább elfacsarása van --- küldve — Már nem segíthetek, de Ön ígerte - - és ekkép csak végig el kell jarnia a dologban. Ugyan azért kérem, vetesse Ön ezen 6 könyvet, NB¹¹⁷ leg jobb Papiroson és Voiditsek helyett Paziazit, ismét meg. A könyvkötő kösse jól --- de ugy, hogy a külföld elhitesse „mindnyájan ugy vannak kötve eladásra -. Hátul ne legyen az a nagy fehér paizs -- és az Isten irgalmáért ne legyen felvágva — amin nem tudtam eléggé bámulni. Hadja egyébiránt a könyvnek egész formátumát. — ha Ön ezeket most mindjárt elrendelné — magammal vihetném a békötött könyveket.”¹¹⁸

Majd ősszel Tasnernek:

„Én minden munkáimból 2 példányt akarok Angliába magammal vinni. [...] Köttesse Budán (Döbrentei tudja, kinél) és pedig csak sötét hamuszinben 'Zöld háttal' Már kétszer kötött azon kötő nékem. [...] Mindenikben legyen a titulus és Coperta közt, tiszta levél, hogy belé írassak valamit. Mindenbül Velint kell választani. Ha bajja volna írjon Posonyba poste restante. Vigyázni kell 'a Hitel első kiadása, legyen, a 2, 3^{ik} sokkal alávalóbb.”¹¹⁹

„Igen is, a zöld hátat vászonybul kívántam. köszönöm hogy már kötik a könyveket.”¹²⁰

A címzettek közül tehát hárman voltak azok, akik együtt dolgoztak a szerzővel a művek sikerén: Lunkányi, Tasner és Döbrentei – volt, aki a szövegnél, volt, aki a kiadásnál, volt, aki mindkettőben szerepet vállalt. Ezek megoszlása a címzettek Széchenyivel való kapcsolatából eredeztethető, Lunkányi János állt legrégebben a gróf alkalmazásában, és azon túl, hogy Széchenyi birtokainak jószágigazgatója volt, több más szerepkörben is a gróf rendelkezésére állt, így minden művének minden mozzanatába volt betekintése, és Széchenyi a művére érkezett reakciókat is vele „beszélte ki” részletesebben. Széchenyi Wesselényi Miklóssal baráti kapcsolatot ápolt, így 1831 végéig leveleiben értesítette egy-egy művének írásáról, és a megjelenés után várta róluk a véleményét, illetve a már ismert reakciókat vitatta meg vele.

117 Nota bene. [Jól jegyezd meg.]

118 Széchenyi Döbrentei Gábornak. Pozsony, 1833. január 13. MTA KIK Kt K 194/56. Közli Majláth: *Gróf Széchenyi*, I. 233.

119 Széchenyi Tasner Antalnak. Cenk, 1833. október 15. MNL OL R 196. No. 2. Közli Majláth: *Gróf Széchenyi*, I. 325–326.

120 Széchenyi Tasner Antalnak. Cenk, 1833. október 26. MNL OL R 196. No. 3. Közli Majláth: *Gróf Széchenyi*, I. 334–335.

Széchenyi és művei

Széchenyi művei közül leveleiben legtöbbet a *Hittel*, a *Stádiummal* és a *Hunniával* foglalkozott. A *Hitel* esetében különösen a visszajelzések, másik két műve kapcsán a kiadás körüli bonyodalmak szaporították az említések számát.

A művek megírásának motivációjára vonatkozó szöveghelyek közül szembetűnő, hogy éppen a legkisebb visszhangot kiváltott művének témaválasztását részletezte leginkább, és a *Lovakrul* szóló véleményekről nem is olvashatunk leveleiben, csupán egy-egy megjegyzést. A „hármás pyramid” előzményeit viszont kevésbé részletezte, a *Világot* is csak akkor, amikor az már megjelent. Annál inkább foglalkozott a róluk szóló véleményekkel, különösen a *Hitel* esetében: közel fél éven át visszatérő témája volt leveleinek.¹²¹ Vélhetően azért is foglalkoztatták ennyire a visszajelzések, mert íróként ilyen jellegű jelenséggel még nem volt dolga, és ugyanez lehet az oka annak is, hogy a *Világ* és *Stádium* esetében már nem volt meg az újdonság varázsa, így ott a véleményeket kevésbé részletezően közölte, pedig leveleiben önmagát íróként először csak a *Stádium* írásakor aposztrofálta egy róla és műveiről megjelent írásmű címe kapcsán. Az idézett részekből az is kitűnik, hogy fontos volt neki bizonyos személyek véleménye azon túl, hogy az általános véleményeket is közölte, különösen a nádoré és Metternich kancelláré.

Az írás folyamatába legnagyobb betekintést a Lunkányinak és Tasnernek, illetve kisebb részben Döbrenteinek írott levelek adnak: folyamatosan tájékoztatnak az írás fázisairól, ki, milyen módon vesz részt abban. A művek közül e tekintetben a *Hunnia* a legérdekesebb, és nemcsak azért, mert nem akkor jelent meg, amikor Széchenyi megírta, hanem azért is, mert a rendelkezésre álló kézirat és annak későbbi másolata, valamint az 1860-ban kiadott munka több ponton eltér egymástól.¹²² Továbbá a Tasnernek 1858 tavaszán írott levelekben, amelyek közül csak egyet idéztem hosszabban, részletesebb információk és instrukciók is vannak a szövegen tett változtatások kapcsán, például: „Mi a nyomtatványt illeti e kis javításokat tettem: p. 167 b betűt d helyett p. 169 veres önnal jegyeztem meg egy öt...”¹²³

Széchenyi, mint író,¹²⁴ meglehetősen kritikus volt önmagával szemben. Kész műveinek említését rendszerint kísérte valamilyen becsmérő jelző: „temérdek sok hiba lesz benne”, „igen középszerű munka”, „egy dilettánsnak szapora munkája”, „egy cseppet sem tetszik” vagy „tűzbe szeretném vetni”. A *Hitel* és *Stádium* kapcsán nem élt ilyen jelzőkkel, ezeknél a műveknél inkább a várakozás, a sikerben való bizakodás olvasható ki a sorokból.

121 Naplójának pedig bő fél éven át: 1830. január 25. és július 4. között említi a véleményeket, de később is felbukkannak. SZIN IV. 13–71.

122 Eredeti kézirat: MTA KIK Kt K 261/2. Másolat: OSZK Kt Fol. Hung. 1002. A szöveg rekonstrukciójára vállalkozott Velkey Ferenc Széchenyi István Hunniájának kritikai kiadása és értelmezése címet viselő OTKA kutatása.

123 Széchenyi Tasner Antalnak. Döbling, 1858. május 5. MNL OL R 196. No. 528. Közli Majláth: *Gróf Széchenyi*, III. 674–675.

124 Széchenyi írói munkásságához, műveinek elemzéséhez lásd Gergely András: *Széchenyi István (1791–1860)*. Pozsony, 2006. (Magyarok emlékezete.)

Ahogy műveire, úgy leveleire is jellemző, igaz elvétve, a szimbólumhasználat.¹²⁵ A fent idézett levelekben ezek inkább műveinek tartalmi tényezőire utalnak: a tönkölty a *Világra* vonatkozóan, amelyet mint nem nemesített búzafajtát nem tudott kirostálni a „némi jó” közül. A *Hunniá* kapcsán két metaforát is használt, az egyik a moslék volt, amivel nemcsak a *Hunniára* utalt, hanem a *Pesti por és sár* című művére is, valamint egyéb feljegyzéseire, amelyek még rendszerezendők voltak, és további gondolatokkal, ízletes falatokkal kiegészítendők. A másik a fekete leves, mert mindazt az olvasó elé tárja, amin változtatni kell annak érdekében, hogy fejlődés következzen be, akkor is, ha az nem tetszik az olvasónak. Széchenyi egyéb írásaiban rendszeresen visszatérő motívum a tűz, az idézett szöveghelyeknél több esetben konkrét értelemben használja: amikor nem elégedett a *Hunniával*, és tűzre akarja dobni, ráadásul kétszer is, egyszer még 1835-ben, egyszer pedig 1858-ban írt így róla. Valamint Tolnában a rendek el akarták égetni a *Hitel*t – de szimbolikusan is tekinthetjük ezt az utalást, mivel ebben az időben nem volt jellemző a könyvégetés, sokkal inkább az eltiltás vagy a lefoglalás. Egy következő szöveghelyen azonban a büntetés szinonimájaként használja: „elégetni fognak” – a *Hitel* miatt.

Lovakrul, Hitel, Világ, Stádium, Hunnia, Széchenyi első nagy művei – amelyeket viszonylag rövid idő leforgása alatt vetett papírra – mutatják írói tevékenységének intenzitását, azon túl, hogy naplójában és leveleiben is mennyi említést tett róluk. Az idézett szöveghelyekből azt tudhattuk meg, hogy a szerző milyen információkat osztott meg ismerőseivel készülő munkáiról. A művek ismert keletkezéstörténetével összevetve ezeket, megállapítható, hogy pusztán a levélszövegek segítségével is rekonstruálható a váza annak, hogyan készült el az író egy-egy művével, a naplóbejegyzések pedig újabb adalékokat szolgáltatnak hozzá,¹²⁶ tovább árnyalva a szerző által megfogalmazott keletkezéstörténetet, amelyet a történészek más források bevonásával tettek/tesznek teljességre törekedve kerek történetté.

125 Széchenyi szimbólumhasználatáról bővebben lásd Pletl Rita: *A döblingi Széchenyi eszmevilága és stílusa*. Bp., 2005.; Czinege Szilvia: „Eszembe jut végezetül: minderről Mett[ernich]-hel beszélni.” In: *Történeti tanulmányok*. XVII. Szerk. Velkey Ferenc. Debrecen, 2009. [2012.] 199–202.

126 Többek között azért is, mert például a nádornak is elküldte a *Világot*, de ennek a kísérőlevele egyelőre nem ismert. Vö. 1831. október 27. SzIN IV. 226.

CONTENTS

István Tringli <i>The Történelmi Szemle is Sixty-Five Years Old</i>	169
STUDIES	
Boglárka Weisz <i>The Golden Bull of Buda and the Medieval Privileges of the City</i>	171
Pál Fodor – András Mércz <i>What is Lost at Mohács? An Ottoman-Turkish Casualty List of the 1526 Campaign</i>	193
Ágnes Szalai <i>Border Conflict between Transylvania and the Vilayet of Várad in 1671-1672</i>	237
Szilvia Czinege <i>The Imprint of Széchenyi's First Works on his Correspondence</i>	257
Balázs Ablonczy <i>"Budapest cannot provide the accomodation they deserve". Refugee officials in the county of Pest-Pilis-Solt-Kiskun after World War I</i>	275
Lóránt Bódi <i>Order in the Words: Anti-Semitism and the Jewish Genocide in the Lexicons (1889-1948)</i>	291
Csaba Zahorán <i>Feasts of Nations and National States, Gestures and Counter-Gestures. The Centenary of the End of World War I and the Signing of the Treaty of Trianon in the Memory Politics of Slovakia, Romania and Hungary, 2018-2020</i>	317
REVIEW	
Antal Molnár <i>The Hungarian Greek Catholic History(writing) from the Road of Calvary to the Success Story. Lessons from an Exhibition Catalogue</i>	327

E számunk szerzői

Ablonczy Balázs, tudományos főmunkatárs, osztályvezető, BTK TTI, Horthy-korszak osztály, "Lendület" Trianon 100 kutatócsoport-vezető ● Bódi Lóránt, társadalom-történész ● Czinege Szilvia, tudományos munkatárs, BTK TTI, Újkori osztály ● Fodor Pál, az MTA doktora, kutatóprofesszor, címzetes főigazgató, BTK TTI, Kora újkori osztály, Turkológiai kutatócsoport ● Mércz András, kutató, Avicenna Közel-Kelet Kutatások Intézete ● Molnár Antal, igazgató, tudományos tanácsadó, BTK TTI, Kora újkori osztály ● Szalai Ágnes, tudományos segédmunkatárs, BTK TTI, Kora újkori osztály ● Tringli István, tudományos tanácsadó, BTK TTI, Középkori osztály ● Weisz Boglárka, tudományos főmunkatárs, osztályvezető, BTK TTI, Középkori osztály, "Lendület" Középkori gazdaságtörténet kutatócsoport-vezető ● Zahorán Csaba, tudományos munkatárs, BTK TTI, Horthy-korszak osztály, "Lendület" Trianon 100 Kutatócsoport, kutató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Közép-Európa Kutatóintézet

(BTK TTI = Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet)

Az egyes számok megvásárolhatóak, illetve megrendelhetőek:

Bölcészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet

1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., B épület 4.44-es iroda

Telefon: +36-1-224-6700/4624, 4626-os mellék

E-mail: bardi.erszebet@abtk.hu, terjesztes@abtk.hu

Penna Bölcsész Könyvesbolt

(hétköznapokon, 13 és 17 óra között)

1053 Budapest, Magyar u. 40.

Telefon: +36-30-203-1769

E-mail: info@pennakonyvesbolt.hu

A folyóirat teljes évfolyama előfizethető bármely
hírlapkézbesítő postahivatalnál.

Ára: 1200 Ft

Előfizetőknek: 1000 Ft

